

МАХСУС ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ОРҚАЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Каримкулов Жасур Имомбоевич

Тошкент молия институти, и.ф.д, профессор

Умирзоқов Жаъсур Артиқбой ўғли

Тошкент молия институти, асосий докторант

Абдуқаҳоров Бекзод Ўткир ўғли

Тошкент молия институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297797>

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон иқтисодий-ижтимоий ривожланишида муҳим ўрин тутувчи махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицияларни иқтисодиёт тармоқларига жалб этишидаги аҳамияти кенг ёритилган. Махсус иқтисодий зоналар орқали инвестицияларни жалб этиши ва уларни ривожлантиришига доир илмий асосланган амалий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инфратузилма, махсус иқтисодий зона, солиқ имтёзлари, инвестор, ташқи савдо, экспорт, импорт, рақамли технологиялар, тўғридан-тўғри хорижий инвестиция, инвестицион фаоллик, инвестиция муҳити, эркин иқтисодий ҳудуд

НАПРАВЛЕНИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ ЧЕРЕЗ СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ

Аннотация. В статье освещается роль специальных экономических зон, играющих важную роль в социально-экономическом развитии Узбекистана, в привлечении инвестиций в различные отрасли экономики. Разработаны научно обоснованные практические предложения по привлечению и развитию инвестиций через специальные экономические зоны.

Ключевые слова: инфраструктура, специальная экономическая зона, налоговые льготы, инвестор, внешняя торговля, экспорт, импорт, цифровые технологии, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, свободная экономическая зона

DIRECTIONS OF INVESTMENT ATTRACTION THROUGH SPECIAL ECONOMIC ZONES

Abstract. This article was described highlights the role of special economic zones which play an important role in the socio-economic development of Uzbekistan in attracting investment in various sectors of the economy. Scientifically based practical proposals have been developed to attract and develop investments through special economic zones.

Keywords: infrastructure, special economic zone, tax incentives, investor, foreign trade, export, import, digital technologies, foreign direct investment, investment activity, investment climate, free economic zone

KIRISH

Бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси ўзгариб бориши, жаҳон миқёсидаги иқтисодий глобаллашув ва интеграцион шароитда рақобат тобора кучайиб бораётгани Ўзбекистонни янада барқарор ва жадал суръатлар билан тараққий эттириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмокда.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Махсус иқтисодий зоналарнинг мамлакат иқтисодиётига инвестицияларни, биринчи навбатда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишни ривожлантиришг бораисда хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан бир қанча илмий-тадқиқотлар олиб борилган. Хусусан, россиялик иқтисодчи олим В.Д.Адрианов: “Махсус иқтисодий ҳудудлар миллий ҳудуднинг бир қисми бўлиб, иқтисодий муаммолар ечимини топишда, инвестицион фаолликни оширишда кенг имкониятларни яратиш беради [1]”, дея ўз фикрини билдирган.

Иқтисодчи олимлардан Т.П.Данько ва З.М.Окрутлар махсус иқтисодий ҳудудларни “...қулай инвестиция муҳитини яратиш ҳамда ишлаб чиқаришни, савдо-сотиқни, илмий фаолиятни рағбатлантириш механизми” [2] сифатида баҳолаган. Мазкур билдирилган фикр ҳозирги кунда ҳудудлар иқтисодиётига инвестицияларни жалб этишни фаоллаштириш борасида махсус иқтисодий зоналарнинг аҳамиятини ошириш тенденцияларини мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Мамлакатимизнинг етук иқтисодчи олимлар томонидан олиб борилган илмий-тадқиқот ишларида махсус иқтисодий зоналардаги имтиёзли тартиб ва маъмурий бошқарув соҳасига кўпроқ эътибор қаратилганлигини кўриш мумкин. Жумладан, А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажикабиев, Н.Г.Муминовларнинг фикрича, “эркин иқтисодий ҳудуд – бу маҳаллий ҳамда хорижий тадбиркорлар фаолият юритиши учун махсус имтиёзли иқтисодиёт амал қиладиган чегараланган ҳудуд [3]”.

С.С.Мирзалиева томонидан берилган таърифга кўра, эркин иқтисодий зона – мамлакат (ёки мамлакатлар) ҳудудининг муайян ижтимоий, иқтисодий технологик вазибаларни ҳал этиш мақсадида барпо этиладиган, махсус маъмурий бошқарувга ва хўжалик юритувчи субъектларнинг имтиёзли режимига эга бўлган қисмидир [4].

Ш.И.Мустафақуловнинг таъкидлашича, эркин иқтисодий ҳудуд – бу мамлакатнинг имиджи ҳам. Эркин иқтисодий ҳудудлар, ҳатто, ёмон фаолият юритган тақдирда ҳам мамлакатни либераллашувига хизмат қилади. Эркин иқтисодий ҳудуд қайси мамлакатда, унинг қайси ҳудудида яратилмасин, у ижтимоий лойиҳадир. Ҳудудни яратиш нафақат ҳудуд учун кўшимча даромад келтиради, балки бутун мамлакат учун турли шаклда фойдали қайтим беради [5].

Юқоридагиларни умумлаштирган ҳолда, фикримизча махсус иқтисодий зоналар деганда, муайян иқтисодий фаолиятни амалга оширишда кенгайтирилган мустақилликка, бошқарувнинг махсус режими ва инвесторлар иқтисодий фаолияти учун қулай шароитларга эга бўлган ҳудудни тушуниш мумкин. Фикримизча, ушбу умумий таъриф, жаҳон амалиётида учрайдиган турли хил ва шакллардаги эркин иқтисодий ҳудудлар ва уларга берилган таърифларни битта умумий қаторда жойлаштириш имконини беради.

Ушбу мақолада статистик кузатув, вербал шарҳлаш, тизимлаштириш ва таснифлаш, илмиё абстракциялаш каби тадқиқот усуллари қўлланилган. Шунингдек, илмий мақолада келтирилган статистик маълумотларни тўплаш, уларни тизимлаштириш ва шарҳлашда Жаҳон банки, Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазиричилигининг маълумотларидан фойдаланилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Халқаро тажриба таҳлиллари шуни кўрсатмоқдаки, мамлакат ва ҳудуднинг барқарор иқтисодий ўсиш ва бунга маҳаллий ва хорижий инвесторларни кенг жалб қилишга инвестицион фаолликни ошириш орқали эришиш мумкин. Мазкур жараёнда

махсус иқтисодий зоналар инвестицион фаолликни рағбатлантиришнинг энг самарали шаклларида бири ҳисобланади. Алоҳида солиқ ва божхона режими (имтиёзлар) мавжудлиги, арзон ишчи кучи, хом-ашёни олиб кириш ва чиқиш тартиби ҳамда маҳсулот ишлаб чиқаришнинг соддалашгани маҳаллий ва хорижий инвесторларни жалб қилади. Бугунги кунда хорижий инвестицияларни жалб қилиш мақсадида эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этишга катта эътибор қаратилмоқда. “Айни вақтда дунёда 5400 дан ортиқ махсус иқтисодий зоналар мавжуд бўлиб, махсус иқтисодий зоналарда дунё ялпи маҳсулотининг деярли 500 млрд. АҚШ доллардан ортиқ қисми яратилиб, уларда қарийб 70 миллионга яқин киши фаолият олиб бормоқда”. Халқаро тажрибада мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилишни ривожлантиришда махсус иқтисодий зоналарни ташкил этиш самарали йўللardan бири сифатида эътироф этиб келинмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 февралда қабул қилинган “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 25 октябрдаги “Махсус иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолияти самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3356-сон қарори [6] талабига мувофиқ, ҳозирда республикада 22 та махсус иқтисодий зона тоифасига кирувчи эркин иқтисодий зоналар ҳамда 400 дан ортиқ кичик саноат зоналари фаолият олиб бормоқда.

Махсус иқтисодий зоналар мамлакат саноатига, ишлаб чиқариш фаолиятига инвестицияларни жалб этишда муҳим рол ўйнайди. Мазкур ҳудудлар фаолиятини янада такомиллаштириш, уларнинг инвестицион фаоллигини янада ошириш юзасидан Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 14 февралдаги “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги қонуни [7] қуйидаги чора-тадбирларни ўз ичига олган дастурга мувофиқ, мазкур ҳудудларнинг инвестицион муҳитини яхшилашни назарада тутаяди:

- ишлаб чиқариш инфратузилмасини яратиш ва ривожлантириб боришни;
- муҳандислик-коммуникация ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш дастурларини давлат инвестиция дастурларига киритиш орқали уларнинг молиявий таъминотини яхшилашни;
- махсус иқтисодий зонанинг фаолият бўйича ва соҳавий ихтисослашувига мувофиқ, чет эл инвестицияларини ҳамда маҳаллий инвестицияларни жалб этиш чора-тадбирлари комплексини ишлаб чиқишни.

Махсус иқтисодий зоналар капитал ҳаракатланишини имтиёзли шароитлари самарасида хорижий инвестицияларни жалб қилишни фаоллашуви, мамлакатнинг айрим иқтисодий минтақаларига ишлаб чиқариш ресурслари оқимининг кучайишига ижобий таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасидаги Махсус иқтисодий зоналарнинг умумий характерли томони шундаки, мазкур мамлакатда тадбиркорларга қўлланадиган умумий тартиб-қоидаларга қараганда қулай божхона, инвестицион, молиявий имтиёзлари ва афзалликларнинг мавжудлигидир

1-расм.

Махсус иқтисодий зоналарга яратилган имтиёзлар

Манба: Муаллиф томонидан тадқиқотлар натижасида тузилган.

1. Ўзбекистон Республикасида ташил этилган Махсус иқтисодий зоналарнинг молиявий имтиёзлар куйидагилар:

- Субсидия ва имтиёзли кредитлар бериш.
- Арзон баҳода турли-туман инфратузилмавий хизматлар кўрсатиш.
- Ер участкалари ва ишлаб чиқариш корхоналарига нисбатан маҳаллий саноат

биноларидан фойдаланганлиги учун арзон ижара хақи жорий этилиши;

2. Солиқ имтиёзлари куйидагилар:

- 20 йилгача даромад солиғи тўлашдан озод қилиш.
- Қайта инвестицияланувчи фойдага солиқ солмаслик.
- Хорижий ходимларни даромад солиғидан озод қилиш.
- Солиқ татиллари.
- Жадаллаштирилган амортизация.

3. Маъмурий имтиёзлар куйидагилар:

- Инвесторларни замон талабларига жавоб бера оладиган инфратузилма билан тامينлаш.

- Қулай шароитларда асосий капитални ижарага бериш.
- Рўйхатдан ўтказиш ва божхона ишлари фаолиятини максимал даражада соддалаштириш.

- Хорижий фуқароларни келиб кетиши билан боғлиқ виза тартиб-қоидаларини осонлаштириш.

4. Ташқи савдо имтиёзлари куйидагилар:

- Экспорт-импорт божларини камайтириш ёки бекор қилиш.
- Махсус иқтисодий зоналардан товарлар экспортини квоталар ва лицензиялардан озод қилиш.
- Ташқи савдо операцияларини амалга ошириш тартибини соддалаштириш.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда саноат тармоқлари бўйича 9 та, фармацевтика тармоқларида 7 та, қишлоқ хўжалик тармоқлари бўйича 2 та, туризм, транспорт логистика, спорт инвентарларини ишлаб чиқариш тармоқларида 1 тадан махсус иқтисодий зоналар ташкил этилган. “Навоий”, “Ангрен”, “Жиззах”, “Ургут”, “Ғиждувон”, “Қўқон” ва “Хазорасп” экрин иқтисодий зоналарида умумий қиймати 46 миллион долларга тенг 62 та лойиҳа амалга оширилган, 4 минг 600 тан ортиқ иш ўринлари яратилган [8].

ЭИЗ томонидан 2019 йил ноябрь ойи якуни ҳолатига 194 та инвестиция лойиҳалари амалга оширилган (1-жадвал).

ЭИЗлардаги инвестиция лойиҳалари тўғрисида маълумот

2019 йил ноябрь ойи ҳолатига

№	Махсус иқтисодий зона номи	Жами амалга оширилган лойиҳалар			
		сони	қиймати (млн. долл.)	шундан, хорижий инвестиция	иш ўринлари сони
	Ўзбекистон Республикаси бўйича	194	1191,9	389,4	13 363
	"Нукус-фарм" ЭИЗ	3	16,2	3,9	430
	"Ғиждувон" ЭИЗ	13	44,9	0,0	776
	Бухоро-агро ЭИЗ	0	0,0	0,0	0
	"Жиззах" ЭИЗ	16	106,5	55,9	1 614
	"Навои" ЭИЗ	32	170,9	50,0	1 269
	"Наманган" ЭИЗ	0	0,0	0,0	0
	"Ургут" ЭИЗ	31	102,3	19,6	1 634
	"Сирдарё" ЭИЗ	21	75,2	26,5	1 332
	"Сирдарё-фарм" ЭИЗ	3	51,0	0,0	516
	"Термиз" ЭИЗ	0	0,0	0,0	0
	"Ангрен" ЭИЗ	50	585,3	221,4	4 409
	"Чорвоқ" ЭТЗ	0	0,0	0,0	0
	"Кўқон" ЭИЗ	19	32,2	10,4	1 216
	"Ҳазорасп" ЭИЗ	5	7,1	1,7	157

Манба: Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги расмий бев-сайти (www.mift.uz) маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Лойиҳаларнинг қиймати жами 1191,9 млн.доллар (шундан, 389,4 млн.доллари хорижий инвестиция)ни ташкил этади. Ушбу лойиҳалар орқали 13363 нафар янги иш ўринлари ташкил этилган.

Худудий ва минтақавий иқтисодий-ижтимоий ривожланиш нуқтаи назаридан бугунги кунда Фарғона иқтисодий районига кирувчи “Кўқон” махсус иқтисодий зонаси алоҳида аҳамиятга эга. Фарғона вилояти ҳам ўзининг қулай географик жойлашуви ҳамда иқтисодий жиҳатдан ривожланиш даражасига кўра республикада ўзининг муносиб ўрнига эга.

Ушбу иқтисодий ҳудуд учун айнан Кўқон шаҳри яқинидаги 709.3 га ер майдонининг танланишига асосий сабаблардан бири, мазкур ҳудуд барча товарларни ташиш учун жуда ҳам қулай логистик майдондир. Мазкур иқтисодий зона Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 январдаги “Ургут”, “Ғиждувон”, “Кўқон” ва

“Ҳазорасп” махсус иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-4931-сонли Фармонга [9] асосан ташкил этилиб, бугунги кунда “Кўқон” махсус иқтисодий зонаси ҳудудида 86 та лойиҳа доирасида 69 та корхона фаолият юритмоқда.

“Кўқон” махсус иқтисодий зонаси иштирокчилари томонидан хориждан олиб келинган товарларга ушбу қарорга асосан жорий йилнинг ўтган даврида жами 137 миллиард сўм божхона тўловларидан имтиёзлар қўлланилган. Мазкур ҳудуд ўз аэропорти ҳамда темир йўл депоси мавжудлиги логистика имкониятига ижобий таъсир кўрсатади.

2020 йил давомида 23 та “Кўқон” махсус иқтисодий зонаси иштирокчиси томонидан 13,1 миллион АҚШ долларига тенг тайёр маҳсулотлар экспорт қилинган. “Кўқон” махсус иқтисодий зонасида фаолият юритаётган корхоналарнинг экспорт импорт операцияларини тезкорлик билан амалга оширилишини таъминлаш мақсадида “Марғилон” ташқи иқтисодий фаолият божхона пости ходимлари “Кўқон” махсус иқтисодий зонаси маъмурий биносида доимий фаолият олиб борилиши таъминланмоқда. Бу эса тадбиркорларга ушбу зонадан чиқмаган ҳолда экспорт ва импорт операцияларини амалга ошириш имконини бермоқда. Бугунги кунда “Кўқон” махсус иқтисодий зонасида қиймати 73,5 миллион АҚШ долларига тенг бўлган 41 та лойиҳа тўлиқ ишга туширилган бўлиб, 2353 та янги иш ўринлари яратилган. Қиймати 161,57 миллион АҚШ долларига тенг 45 та лойиҳа бугунги кунда ишга туширилиши режалаштирилган бўлиб, ушбу лойиҳалар бўйича 4732 та янги иш ўринлари яратилиши режалаштирилган. Шунингдек, 65 миллион АҚШ долларига тенг 5 та истиқболли лойиҳалар ҳам мавжуд бўлиб, унинг натижасида 820 та янги иш ўринлари яратилиши режалаштирилмоқда. Буларнинг барчаси аҳоли фаровонлиги ва юрт равнақи учун хизмат қилади. Ҳозирги кунда “Кўқон” махсус иқтисодий зонасида 96 дан зиёд саноат корхоналари рўйхатдан ўтган бўлиб, улардан 19 таси фаолиятини бошлаган. Шулардан 4 та хорижий инвестиция асосида ташкил қилинган бўлиб, қолганлари маҳаллий инвесторлар томонидан молиялаштирилмоқда. Эътиборли томони, “Кўқон” махсус иқтисодий зонасида жойлашган корхоналарнинг молиявий манбаси таркибида банк кредитлари улуши юқори бўлиб қолмоқда. Бундай ҳолат ташқи қарздорлик кўпайиши ва банклар фаолияти барқарорлиги билан чамбарчас боғлиқлигини англатади [10].

МУҲОКАМА

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, махсус иқтисодий зона мамлакат ҳудудларини иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш, иқтисодиёт тармоқларига инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштиришда ўрни муҳим. Хорижий давлатларнинг махсус иқтисодий зоналарни ривожлантиришдаги тажрибалари асосида махсус иқтисодий зоналарни барқарор ривожлантиришдаги умумий механизмни мавжуд.

ХУЛОСА

Юқоридаги тажрибалардан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистонда махсус иқтисодий зоналарни ривожлантириш бўйича қуйидагиларни амалга ошириш ўзининг ижобий самарсини бериши мумкин:

- Республикамиздаги амалдаги махсус иқтисодий зоналарни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ташкилий-ҳуқуқий жараёнларни соддалаштириш лозим. Ушбу йўналишда рақамли технологияларни тизимга жорий этиш мақсадга мувофиқдир. Бу йўналишда Ҳиндистонда кичик саноат ҳудудларининг нодавлат шаклда ташкил этилиш жараёнидан фойдланиш ўзининг ижобий самарасини бериши мумкин;

- Мавжуд фаолият юритиб келаётган махсус иқтисодий зоналарга, хусусан фармацевтика соҳаси учун хорижий инвестицияларни янада кўпроқ жалб қилиш учун мазкур соҳа бўйича йирик трансиллий компаниялар учун “Алоҳида имтиёзлар пакети” таклиф этиш махсус иқтисодий зоналарнинг инвестицион салоҳиятини оширишга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Адрианов В.Д. Специальные экономические зоны. Журнал «ЭКО», 1997, (№ 3), С: 42.
2. Данько Т.Л. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве// ИНФРА-М.-1998. С:168.
3. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. –Т.: Молия, 2010. 180-бет
4. Мирзалиева С.С. Махсус иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг хориж тажрибаси: И.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация Автореферати . Тошкент. ТДИУ, 2001. 8-бет.
5. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография Тошкент. “Iqtisod-Moliya”, 201. 326-бет.
6. Манба: <https://lex.uz/docs/3392861>
7. Манба: <https://lex.uz/docs/4737511>
8. <http://www.xs/index.php/homepage/i-tisodijot/item/11367-erkin-tisodij-zonalar-va-kichik-sanoat-zonalarini-rivozhlantirish-masalalari-mu-okama-ilindi>
9. Манба: <https://lex.uz/docs/3096605>
10. Ўзбекистон Республикаси давлат божхона қўмитаси расмий веб-сайти маълумотлари. Манба: <https://customs.uz/uz/region/news/5090>
11. Abdukakhorov B.U. (2022) “The Impact of Tax Benefits on the Improvement of Special Economic Zones”, CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 3(6), pp. 371-376. Available at: <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/666>
12. Abdukakhorov B.U. (2022) “SPECIAL ECONOMIC ZONES AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT”, Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(4), pp. 613–616. Available at: <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/2331>
13. Abdukakhorov B.U. and Karimkulov J. I. (2022) “Development of Special Economic Zones in the Context of the Digital Economy”, European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 7, pp. 353–359. Available at: <https://emjms.academicjournal.io/index.php/emjms/article/view/611>
14. Абдукаҳоров Б.У. (2022) Повышение инвестиционной привлекательности экономических регионов узбекистана и улучшение условий для привлечения иностранных инвестиций, Студенческий вестник: электрон. научн. Журн, № 14(206). URL: <https://studvestnik.ru/journal/stud/herald/206>
15. Абдукаҳоров Б.У., (2022) РОЛЬ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАН G7, Экономика и социум, №4(95) URL: https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_891644f403cd434e895978f77fb3190e.pdf?index=true